

Коротков Д. С., Горбачевський Н. П.

Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця

ВІД «М'ЯКОЇ» ДО «РОЗУМНОЇ» ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ СИЛИ : СУЧАСНІ СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

Вступ. У західному науковому дискурсі вважається, що на сучасному етапі розвитку системи міжнародної взаємодії військова та економічна міць, яким, без сумніву, все ще відводиться важливе місце, вже не є основними параметрами сили держави на міжнародній арені, позаяк пріоритетного значення набувають нові механізми досягнення зовнішньополітичних цілей, складовими котрих є: політична ідеологія, культурні цінності, рівень розвитку технологічної сфери тощо. У контексті цього все більшої популярності сьогодні набуває «м'яка сила» як здатність, насамперед, держави отримувати бажаний результат через привабливість (attractive) на противагу примусу, залякування чи підкупу.

Зазначимо, що анексія Криму РФ змінила саму сутність міжнародного права та правила гри на шахівниці міжнародних відносин. Постає питання стосовно використання концепції «м'якої сили» у зовнішньополітичній діяльності України і мабуть необхідно обмежити використання цієї концепції (інформаційно та фінансово) та надавати пріоритет іншій концепції сили – «розумної». Концепція «м'якої сили» ефективна тільки в країнах із значним військовим та економічним потенціалом. Події в Україні показують, що для забезпечення своєї національної безпеки для держав «другого ешелону» пріоритетним є формування своєї військової могутності, яка завжди служила основним показником сили і престижу держави.

Перші праці, в яких, хоча й дотично, проте представлені спроби окреслити силу держави сягають ще часів Античності. Динамічний процес переосмислення значення та місця військової сили як дієвого інструменту забезпечення національних інтересів держави в системі міжнародних відносин, а, відтак, і трансформації змістового наповнення поняття «сила» розпочався з XV ст. і триває до сьогодні. Дослідження окресленої проблематики представлені науковим доробком Г. Гроція, Т. Гоббса, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, Л. Гумпловича, Л. Річардсона, К. Райта, Г. Кіссінджера, Б. Рассета, Г. Моски, Р. Даля та ін.

З розвитком нових явищ на міжнародній арені почало змінюватися і сутнісне наповнення поняття «сила» а, відтак, і основні параметри, через які розкривається її зміст. У цьому контексті цінними є праці К. Кнорра, Н. Спайкмена, Г. Моргентау, Д. Паппа, А. Камінського, В. Фукса, К. Джермана, А. Мехена, Дж. Лі Рея, Р. Клайна, Т. Шустрової, К. Маттоса та ін..

Проблемі необхідності вироблення державами нових підходів до ведення зовнішньої політики шляхом одночасного використання як дипломатії, так і нарощення військової та економічної потуги, зокрема, у рамках стратегії «розумної сили» присвячено наукові доробки Дж. Ная та Р. Армїтеджа, С. Носсел, Ч. Крокера, Ф. Хемпсона, П. Ейол та ін.

Мета роботи. Метою роботи є визначення основних тенденцій у міжнародних відносинах в контексті використання концепцій сили..

Результати дослідження. Поява нових концептів та їх впровадження у дискурсивному полі різних наук представляє великий інтерес для дослідників. У сучасному політологічному дискурсі, стосовно використання зовнішньополітичних доктрин державою, використовують концепти: «жорстка сила» (hard power), «м'яка сила» (soft power) та розумна сила (smart power).

Тема використання саме стратегії «м'якої сили» у міждержавних відносинах та її сутності дуже була популярна та актуальна до подій на Сході України та Сирії на початок ХХ ст. Мова йде про структурні зміни в історичному розвитку людства, які розпочалися з сер. 1960-х рр. ХХ ст. на тлі революційних змін у культурно-комунікаційній сфері.

Так, відомий політолог Дж. Розенау констатує «незвичайно високий ступінь взаємозалежності народів і суспільств, а також корінні трансформації у міжнародних відносинах», які виражаються у спосіб зміни головних дійових осіб на міжнародній арені. «Головними дійовими особами, – зазначає Дж. Розенау, стають не держави, а приватні особи, вступаючи в стосунки одна з одною за мінімальним посередництвом або, навіть, всупереч волі держави» [5]. У 1977 р. виходить спільна праця Дж. Ная і Р. Кохейна – «Power and Interdependence», яка заклала теоретичну основу неоліберального інституціоналізму. Основним поняттям нової концепції стає «комплексна взаємозалежність» (що замінила ідею реалістів про колективну безпеку), сутність якої полягає в економічному взаємопроникненні (міжнародна торгівля та перетікання капіталів, причиною чого слугує інтернаціоналізація світової економіки); спільній зацікавленості держав у запобіганні ядерній війні, екологічним катастрофам та іншим глобальним проблемам і викликам [4]. Справді, поступово спостерігалася зменшення ролі держави у міжнародних відносинах, натомість зростав вплив неурядових організацій на світову політику. В межах цієї системи координат рушійною силою політичних процесів є транснаціональні промислові і банківські корпорації, що форсують взаємозалежність всіх країн-учасниць міжнародного спілкування. Політика «жорсткої» сили у даному випадку вже не була актуальною та ефективною, що зумовлює необхідність використання якісно нових (більш м'яких) засобів впливу у міждержавних відносинах.

Коли у період «Холодної війни» дві могутні світові держави СРСР і США провадили гонку озброєнь, нарощуючи свій військовий потенціал, то міжнародні актори чудово усвідомлювали, що третя світова війна з використанням ядерної зброї буде останньою для людства загалом. Відтак, з метою посилення свого впливу на інші держави світу, як СРСР, так і США почали використовувати дещо інший інструментарій ведення своєї зовнішньополітичної діяльності. Актуальним тут є твердження Дж. Ная про те, що особливість сучасної світової політики закладена не лише і не стільки «у тому, чия армія зможе отримати перемогу, а у тому, чий сюжет виграє» [6]. Необхідно підкреслити, що і Радянський Союз у своїй зовнішньополітичній діяльності використовував механізми реалізації саме концепції «м'якої сили», пропагуючи соціалістичні цінності та переваги власної ідеології з-поміж країн, які розвивалися. Разом з тим, активно надавалось і військово-матеріальна допомога таким державам, але прагнення «бути привабливим» для цих країн та залучити їх мирним шляхом у сферу свого впливу було невід'ємним елементом державної політики СРСР.

Таким чином, кінець Холодної війни приніс дві важливі зміни, перша з яких стосується політичної та військової динаміки. Біполярна міжнародна система вичерпалась, наслідком чого стало її перетворення на багатополярну, збалансовану силову систему. Ця зміна торкнулася і міждержавних відносин, що призвело до необхідності пошуку та розробки нових стратегій зовнішньополітичної діяльності. Друга зміна стосується економіки, позаяк спостерігається суттєве зростання, власне, ліберальних ринкових систем, які об'єднані в глобальні торгові та інвестиційні мережі. Паралельно відбулася й інтенсифікація інформаційної революції, де знання – це сила, якою наділяються й недержавні актори.

Формування нового типу політичних відносин призвело і до зміни самої природи взаємозалежності ключових гравців міжнародної взаємодії. Так, український дослідник професор В. Коломієць виділяє декілька основних причин, які спричинили трансформацію структури міжнародного співробітництва. По-перше, світ став взаємозалежним через транснаціональний потік капіталів, робочої сили, технологій, інформації, по-друге, взаємозалежність була викликана збільшенням транснаціональних і багатонаціональних структур, які визначають себе глобальними гравцями та займаються розв'язанням глобальних проблем, по-третє, створення нових інформаційних, фінансових тощо систем і мереж, які вимагають взаємного співробітництва. Для деяких глобальних структур створення і захист нових мереж стає важливішим, аніж створення і захист збалансованих національних сил [1]. Завдання «м'якої сили» полягає у створенні, за допомогою культури, політичної ідеології та зовнішньої політики, привабливого образу держави на міжнародній арені, але це можливо на основі багатополярного світу.

Нажаль, сьогодні необхідно говорити про другу «холодну війну». Ця війна є матч-реваншем між тими ж командами, які протистояли одна одній упродовж більшої частини першої холодної війни. По один бік знаходяться США та їхні східноазійські і європейські союзники, включно з новими членами НАТО в Центральній і Східній Європі та Прибалтиці. З протилежного боку опинилися Росія та Китай, а також їхні союзники і клієнти [2]. На нашу думку, остаточною джерелом початку другої «холодної війни» є така подія, як договір про ліквідацію ракет середньої і меншої дальності (ДРСМД), який припинив діяти 2 серпня 2019 р. США оголосили про припинення участі в ДРСМД в лютому цього року, а Росія офіційно вийшла з нього в липні. Обидві сторони звинувачують одна одну в порушенні договору. Але ж цей договір, підписаний СРСР і США в 1987 році, був одним з небагатьох перешкод на шляху розробки і розгортання небезпечних і дестабілізуючих видів озброєнь і сприяв закінченню «холодної війни». Почалася епоха «розумної» сили у зовнішньополітичній діяльності держав.

Сутність та джерела стратегії «розумної сили» розробили американський політолог Дж. Най спільно з колишнім першим заступником держсекретаря США Р. Армітіджем, які вважають що ця стратегія означає здатність об'єднувати «жорстку» (hardpower) і «м'яку» (softpower) силу в ефективній стратегії. Ось як сам учений пояснює сутність цієї концепції: «Сила – це здатність когось впливати на поведінку інших, щоб отримати те, що цей хтось хоче. Існує три базові способи зробити це: примус, оплата та привабливість. Жорстка сила – це використання примусу та плати. М'яка сила – це можливість отримувати результати, використовуючи привабливість. Якщо держава може задавати порядок денний для інших чи впливати на їхні переваги, вона може зекономити на політиці батога і пряника. Але ці сили рідко можуть замінити одна одну. Тож існує потреба у розумних стратегіях, які поєднують інструментарій і жорсткої, і м'якої сили» [3].

Висновки. «Розумна сила» є не просто синтезом «м'якою» і «жорсткої сили», але кваліфікованої їх комбінацією. Використання ж цих сил відособлено одна від одною не призводить до бажаних результатів. При відсутності однієї «сили» досягнення іншої сходять нанівець, так як не мають довгострокового характеру. Розумна сила передбачає раціональне розподіл наявних ресурсів між цими двома категоріями. Щодо джерел реалізації «розумної» сили, то, джерела «жорсткої» чи «м'якої» сили, зокрема примус, виплати та привабливість є одночасно й джерелами «розумної» сили. Проте, якщо в окремих випадках «жорсткої» чи «м'якої» сили джерела

застосовуються незалежно одне від одного, то у випадку «розумної» – застосування здійснюється як комбінування джерел і «жорсткої», і «м'якої» сил.

Література

1. Коломієць В. Ф. Формування ноополітичних технологій – атрибут інформаціологічного розвитку цивілізації / В. Ф. Коломієць // Проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. – К.: КиМУ, 2010. – Вип. 1. – С. 120-131.
2. Лінд М. Все, що потрібно знати про нову холодну війну [Електронний ресурс] / Майкл Лінд - Режим доступу: <https://ua.112.ua/mnenie/vse-shcho-potribno-znaty-pro-novu-kholodnu-viinu-442818.html>
3. Най-мол. Дж. С. Отримай розумну силу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zgroup.com.ua/article.php?articleid=2807>
4. Филимонов Г. Ю. «Мягкая сила» как форма непрямой аппликации «национального интереса» / Г. Ю. Филимонов, С. А. Цатурян // Вестник РУДН: Международные отношения. – 2012. – № 2. – С. 21-30.
5. Rosenau J. N. Le touriste et le terroriste ou les deux extremes du continuum international / J. N. Rosenau // Etudes internationales. – Vol. 10. – 1979. – P. 219-252.
6. Soft Power Explained: [a video lecture by Harvard University Professor Joseph S. Nye Jr.] / Institute of Cultural Diplomacy [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.culturaldiplomacy.org/academy/index.php?Videos-of-the-International-Symposium-on-Cultural-Diplomacy>